

Szeliga, Marcin / Zakościelna, Anna

Wstępne sprawozdanie z ratowniczych badań wykopaliskowych na wielokulturowym stan. 6 w Tominach, pow. opatowski, w 2006

Archeologia Polski Środkowowschodniej 9, 9-23

2007

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Badania terenowe – Field work

Marcin Szeliga, Anna Zakościelna

Wstępne sprawozdanie z ratowniczych badań wykopaliskowych na wielokulturowym stan. 6 w Tominach, pow. opatowski, w 2006 roku

Stanowisko 6 w Tominach położone jest na północnym przedpolu Wyżyny Sandomierskiej, w południowo-wschodniej krawędzi Przedgórze Iłżeckiego (J. Kondracki 2002, ryc. 38). Zlokalizowane jest na ostańcu wapiennym, który tworzy w tym miejscu cypel, usytuowany na wschodniej krawędzi doliny niewielkiego cieku i ograniczony od południowego zachodu i północy dwoma dolinkami denudacyjnymi (ryc. 1A). Jego wysokości bezwzględne wahają się w granicach 178,8-184,5 m n.p.m. Pokrywą glebową stanowiska tworzą gleby brunatne powstałe na piaskach fluwiogłacjalnych i glinach zwałowych zlodowacenia środkowopolskiego. Na kulminacji, gdzie stopień erozji był największy, bezpośrednio pod współczesnym humusem występuje zwietrzelina skały wapiennej o miąższości przekraczającej 2 m. Do czerwca 2006 r. ostaniec, w części północno-zachodniej, rozcięty był wybierzyskiem funkcjonującego tu w czasach nowożytnych kamieniołomu (ryc. 1)¹.

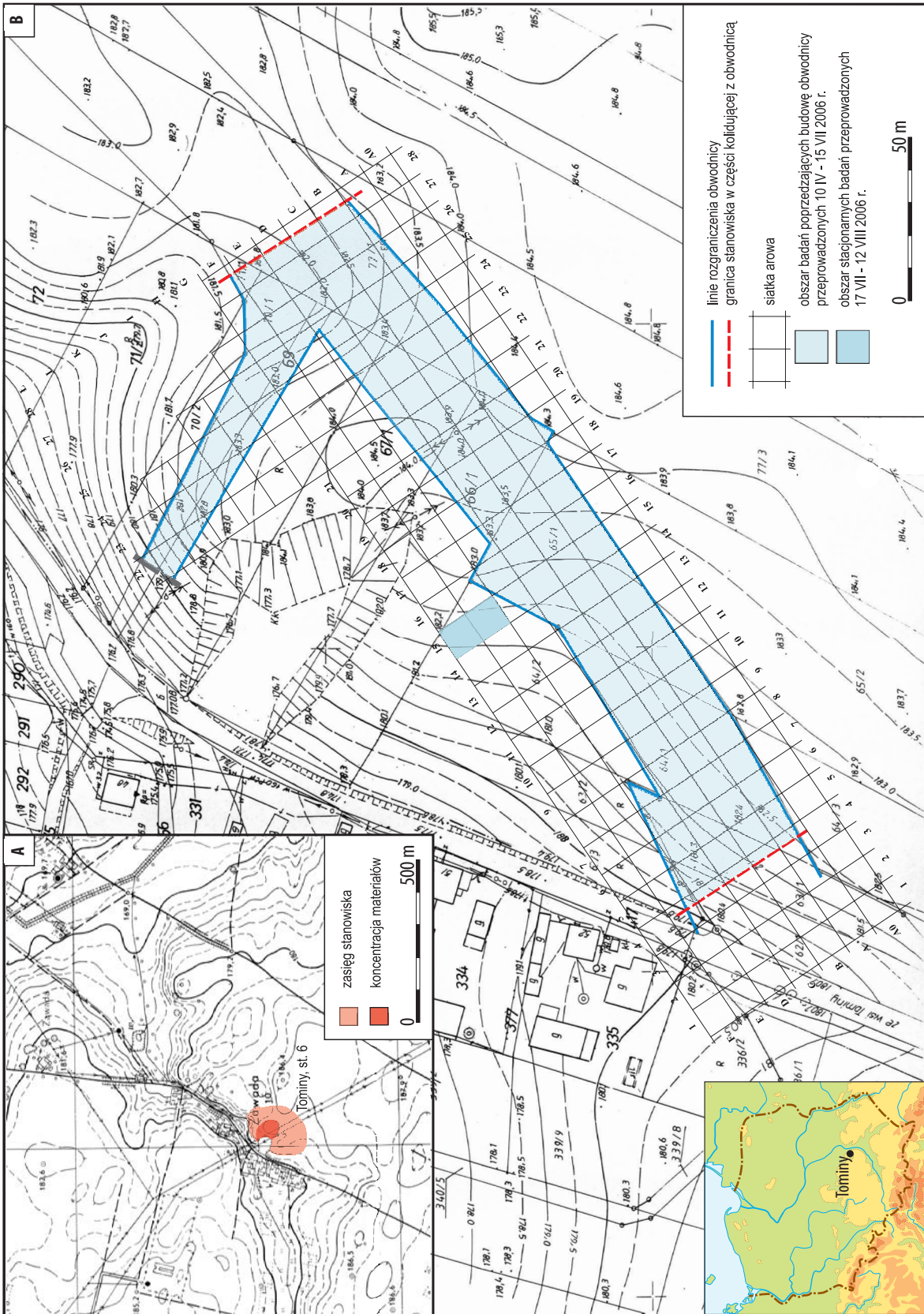
Stanowisko odkryte zostało w 1982 r. przez Janusza Budziszewskiego. W wyniku weryfikacji w 1987 r. (J. Budziszewski) oraz badań Archeologicznego Zdjęcia Polski (AZP) w 1993 r. (Marek Florek) sklasyfikowano je jako pozostałości osad kultury ceramiki wstęgowej rytej (dalej: KCWR) i mierzanowickiej o powierzchni około 0,5 ha. W systemie AZP otrzymało nr 6 w miejscowości oraz 161 na obszarze 85-73.

Jesienią 2004 r., w związku z planowaną budową obwodnicy Ożarowa, Krakowski Zespół do Badań Autostrad przeprowadził tu powierzchniowe i sondażowe badania weryfikacyjno-rozpoznawcze, pod

kierownictwem Aleksandry Sujeckiej i Józefa Bednarczyka. W ich efekcie powierzchniowy zasięg stanowiska, przy ograniczonej dostępności terenu (ugorujące i zachwaszczone pola), powiększony został do około 3,6 ha, skąd łącznie pozyskano 38 fragmentów ceramiki oraz 58 zabytków krzemienych. Większość z nich tworzyła przy tym koncentrację na kulminacji i w górnej partii południowo-zachodniego stoku ostańca (ryc. 1A). Badania sondażowe, przeprowadzone 15 szurfami o łącznej powierzchni 66 m², doprowadziły do odkrycia relikwów trzech obiektów nieruchomych, reprezentowanych przez jamę KCWR (obiekt 3) oraz jamę gospodarczą (nr 1) i towarzyszący jej dół postłupowy (nr 2) o nieokreślonej chronologii. Na podstawie materiałów ceramicznych uzyskanych z powierzchni i sondaży ustalono następującą sekwencję osadniczą stanowiska: 1 – osada KCWR, 2 – osada kultury pucharów lejkowatych, 3 – osada kultury trzcinieckiej, 4 – osada kultury łużyckiej. Pojedyncze fragmenty ceramiki sklasyfikowane zostały ponadto jako schyłkoweolityczne, schyłkoweolityczne/wczesnobrązowe, wczesnośredniowieczne, nowożytnie oraz nieokreślone kulturowo (J. Bednarczyk, A. Szejka 2004). W zbiorze zabytków krzemienych przeważały pozostałości produkcyjne trudne do jednoznacznej klasyfikacji chronologiczno-kulturowej (M. Szeliga 2004).

Właściwe prace wykopaliskowe o charakterze ratowniczym przeprowadzone zostały wiosną 2006 r. Badaniem objęto obszar w pasie rozgraniczenia obwodnicy, przecinającej stanowisko w partii centralnej z południowego zachodu na północny wschód, na długości ok. 240 m i szerokości od 30 do 45 m oraz w jego części północnej, przeciętej przez drogę dojazdową na długości 90 m i szerokości od 12 do 25 m

¹ W trakcie prac nad budową obwodnicy wybierzysko kamieniołomu zostało zasypane.

Ryc. 1. Tominy, pow. opatowski, stan. 6: A – lokalizacja i zasięg stanowiska (fragment mapy: 145.313 Białziny, skala 1 : 10 000. Wydawca – Zjednoczone Przedsiębiorstwo geodezyjno Kartograficzne „GEOKART”. Rzeszów 1980); B – plan stanowiska i zakres prac wykopaliskowych przeprowadzonych w 2006 r. Opracowali: M. Szeliga, M. Juran.

Fig. 1. Tominy, Opole voivodeship, site 6: A – location and range of the site (fragment of a map: 145.313 Białziny, scale 1 : 10 000. Publisher – Zjednoczone Przedsiębiorstwo geodezyjno Kartograficzne „GEOKART”. Rzeszów 1980); B – plan of the site and scope of the excavations carried out in 2006. Edited by M. Szeliga, M. Juran.

(ryc. 1B). Łącznie pomiędzy 10 IV a 12 VIII 2006 r. rozpoznany został obszar o powierzchni 96,32 ara².

Badania prowadzono w oparciu o siatkę arów, w obrębie której ary oznaczone zostały w systemie pasów (duże litery) i słupów (cyfry arabskie) (ryc. 1B). Obszar przeznaczony do eksploracji odhumusowany został mechanicznie, z wyjątkiem rejonu najliczniejszego występowania materiałów powierzchniowych, gdzie przy pomocy spychacza usunięto tylko strop oraniny, tj. warstwę o miąższości ok. 15 cm. W obrębie przestrzeni badawczej zanotowano zróżnicowaną sytuację stratyfikacyjną. Na przeważającej powierzchni stanowiska bezpośrednio pod współczesnym humusem zalegała pylasta warstwa deluwialna barwy szaro-beżowej, której miąższość rosła wraz ze spadkiem terenu. Na całym obszarze swojego zasięgu zawierała ona liczne materiały zabytkowe o różnorodnej metryce chronologiczno-kulturowej, wśród których zdecydowanie przeważały fragmenty ceramiki. Na kulminacji ostańca kredowego oraz przy południowo-zachodniej granicy stanowiska humus przykrywał glinę zwałową zlodowacenia środkowopolskiego. W najbardziej zerodowanych partiach kulminacji (w obrębie słupów 18-19), bezpośrednio pod oraniną występowała zwietrzelina skały wapiennej.

Badania w 2006 r. potwierdziły wielokulturowy charakter stanowiska rozszerzając w istotny sposób jego dotychczasowe ramy chronologiczne oraz przynależność kulturową. Pozyskane materiały – pochodzące w zdecydowanej większości z warstwy ornej i deluwialnej – świadczą bowiem, iż było ono użytkowane kilkakrotnie, począwszy od paleolitu środkowego po młodszy okres przedrzymski. Odkryto relikty 92 obiektów osadowych o różnym charakterze i chronologii oraz pojedynczy grób ciałopalny. Koncentrowały się one przede wszystkim w połowie wysokości południowo-zachodniego stoku ostań-

ca (ryc. 2), a w mniejszym stopniu u jego podstawy i na kulminacji. Sytuacja ta jest najpewniej wynikiem bardzo silnej erozji stokowej, na skutek której odkryte w rejonie kulminacji obiekty zachowały się tylko w partiach spągowych.

Wyróżniono sześć kategorii obiektów nieruchomych.

Jamy gospodarcze – owalne lub koliste, wyjątkowo nieregularne w planie, w większości przypadków nieckowate w przekroju, o zróżnicowanych rozmiarach (od 70 x 76 do 300 x 330 cm w planie) i miąższości od kilkunastu do prawie 70 cm. Z KCWR powiązano łącznie 21 obiektów tego typu (ryc. 3: 1, 2), z kulturą lubelsko-wołyńską 1, z kulturą trzciniecką 9 (ryc. 3: 4), zaś z kulturą łużycką 3 obiekty (ryc. 3: 3). W kategorii tej mieści się ponadto 13 obiektów nieokreślonych kulturowo i chronologicznie.

Dołki postłupowe – odkryto 20 tak sklasyfikowanych obiektów, z których większość nie posiada atrybucji kulturowej. Dołki nie tworzyły wyraźnych układów, na podstawie których można byłoby podjąć próbę rekonstruowania zarysów budynków naziemnych. Manifestowały się kolistym lub owalnym zarysem w planie (o wymiarach maksymalnie 50 x 48 cm) oraz nieckowatym, prostokątnym lub workowatym przekrojem (do 35 cm głębokości).

Obiekty nieokreślone – pozostałości dołów postłupowych lub jam, w większości pozbawione materiałów zabytkowych.

Jamowy grób ciałopalny kultury przeworskiej.

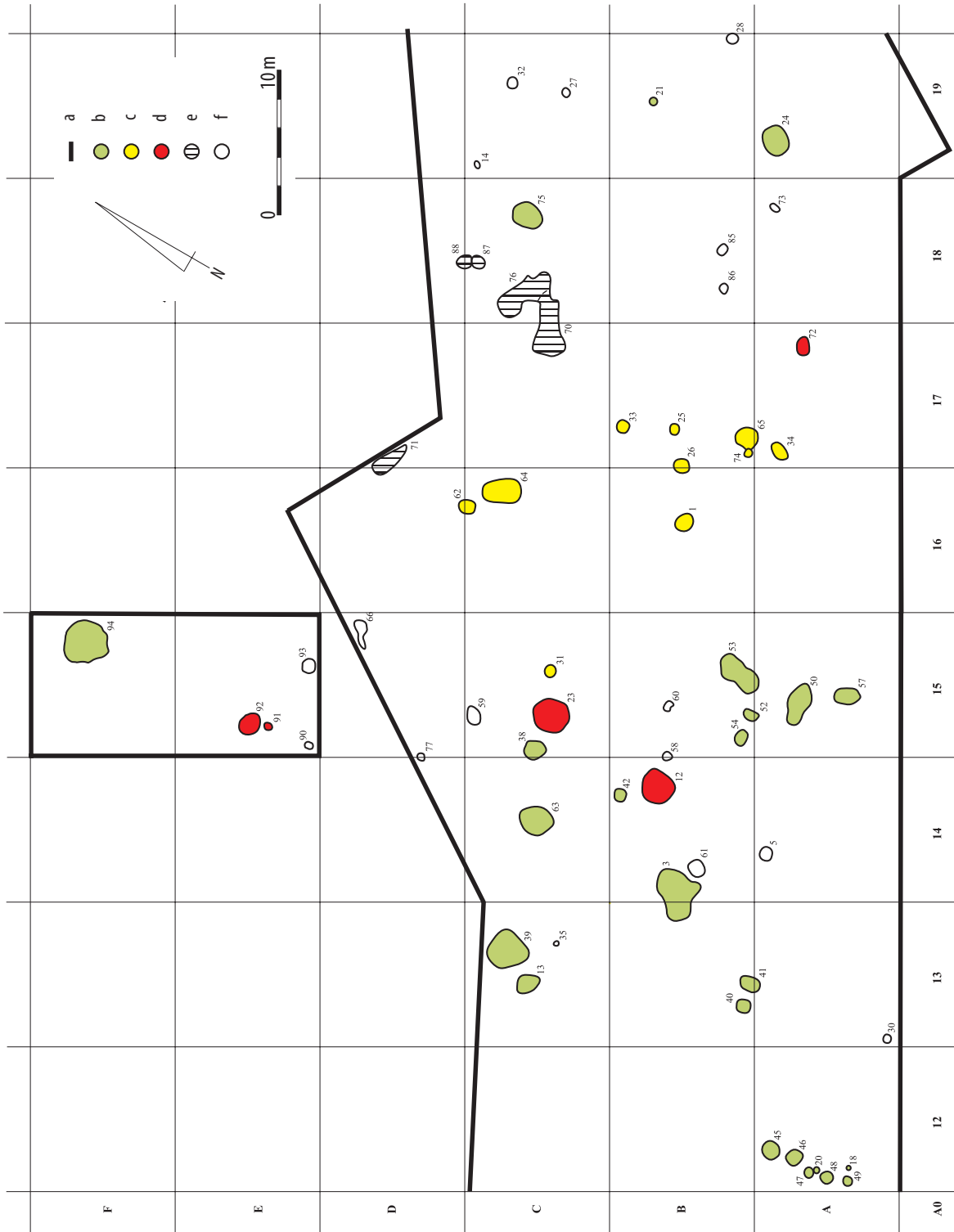
Nieregularne w planie i workowate, bądź nieckowate w przekroju obiekty nowożytnie lub współczesne, o znacznej kubaturze, związane z pozyskiwaniem kamienia wapiennego.

Wapiennik – nieregularny w planie i nieckowaty w przekroju, o wymiarach 1050 x 850 x 100 cm, nowożytny lub współczesny.

Stanowisko jest wyjątkowo bogate w materiały zabytkowe, których – z humusu, deluwium (w przeładze) i obiektów pozyskano łącznie ponad 30 tys. Reprezentują one minimum 11 faz jego użytkowania.

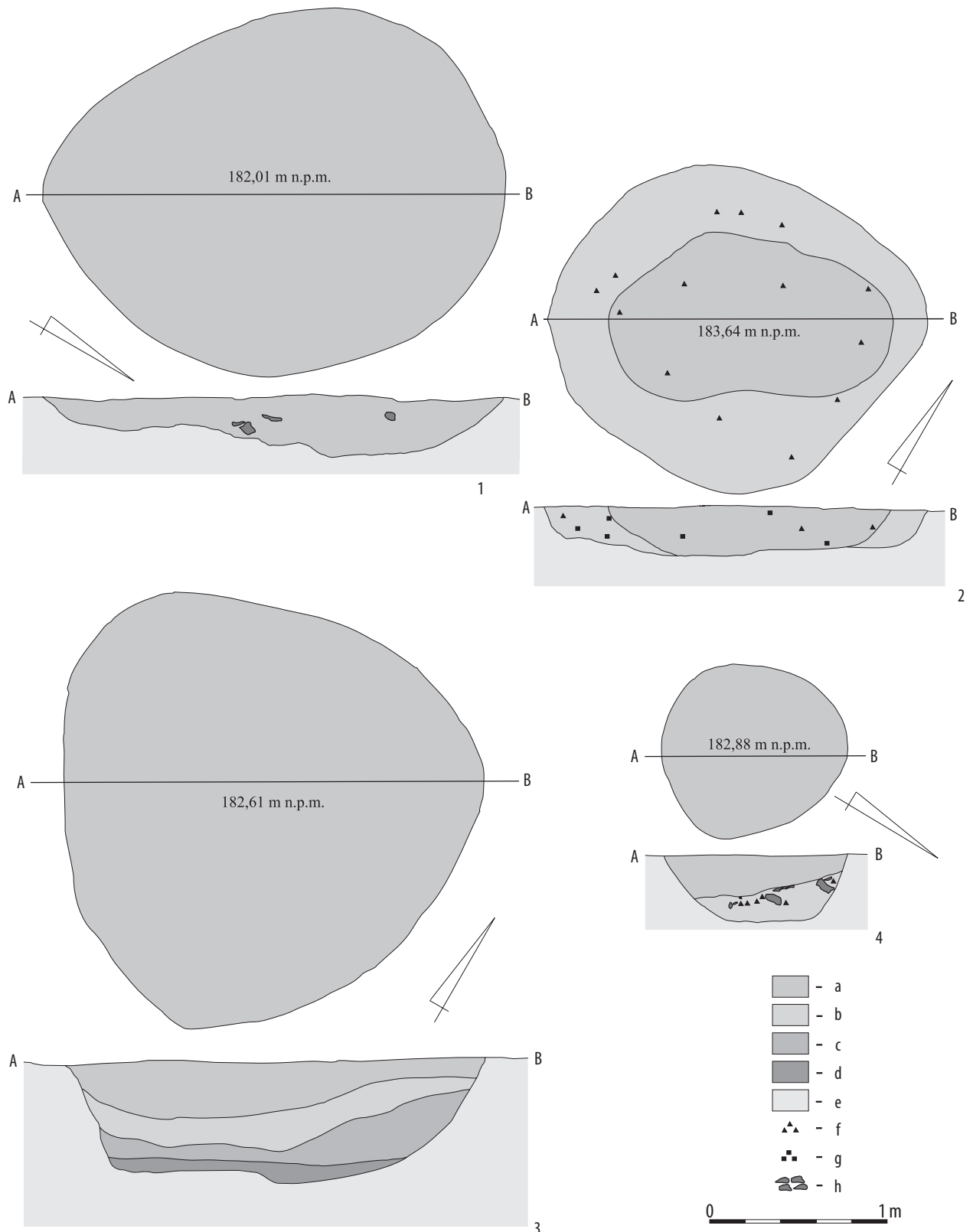
Fazę pierwszą dokumentują pojedyncze materiały krzemienne związane z paleolitem środkowym. Wykonane zostały najprawdopodobniej z lokalnych surow-

² Badania ratownicze, poprzedzające budowę obwodnicy Ożarów przeprowadzono na zlecenie kieleckiego oddziału Generalnej Dyrekcji Dróg Krajowych i Autostrad, na podstawie umowy nr 2/4000/2005 z dnia 23 VIII 2005 r., zawartej pomiędzy Muzeum Przyrody i Techniki *Ekomuzeum* im. Jana Pazdury w Starachowicach (zamawiający) a Fundacją Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie (wykonawca). W imieniu wykonawcy prace wykopaliskowe, w terminie 10 IV – 15 VII 2006 r., przeprowadził zespół Instytutu Archeologii UMCS w składzie: dr Anna Zakościelna, mgr mgr Marcin Szelięga, Tadeusz Wiśniewski. W okresie 17 VII – 12 VIII 2006 r. badania kontynuowano w strefie poza przebiegiem obwodnicy, a ściślej w obrębie arów E-F 15 (ryc. 1A). Prace te, prowadzone przez M. Szelięgę w ramach terenowych praktyk studenckich, w całości sfinansowane zostały ze środków Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie.

Ryc. 2. Tominy, pow. opatowski, stan. 6. Lokalizacja i przynależność kulturowa obiektów archeologicznych odkrytych słupami arów 12 a 19: a – granica wykopów; b – kultura ceramiki wstęgowej rytej; c – kultura trzciniecka; d – kultura łużycka; e – czasy nowożytnie; f – o nieokreślonej chronologii. Opracował M. Szeliga.

Fig. 2. Tominy, Opatów district, site 6. Location and cultural affiliation of the archaeological features discovered between the posts of areas 12 and 19: a – boundary of the trenches; b – Linear Pottery Culture; c – Trzciniec Culture; d – Lusatian Culture; e – modern periods; f – of undetermined chronology. Edited by M. Szeliga.

Ryc. 3. Tominy, pow. opatowski, stan. 6. Rzuty poziome i profile wybranych obiektów kultury ceramiki wstęgowej rytej (1, 2), kultury trzcinieckiej (4) oraz łużyckiej (3): 1 – obiekt 63; 2 – obiekt 24; 3 – obiekt 12; 4 – obiekt 62; a-d – poszczególne komponenty wypełnisk; e – całec; f – fragmenty ceramiki; g – fragmenty polepy; h – kamienie. Opracowali: M. Kęпка, M. Szeliga.

Fig. 3. Tominy, Opatów district, site 6. Horizontal outlines and cross-sections of selected features of the Linear Pottery Culture (1, 2), the Trzciniec Culture (4) and the Lusatian Culture (3): 1 – feature 63; 2 – feature 24; 3 – feature 12; 4 – feature 62; a-d – particular components of the filling; e – primary soil; f – potsherds; g – fragments of daub; h – stones. Edited by M. Kęпка, M. Szeliga.

ców turońskich, choć zeolizowanie i obecność patyny utrudnia jednoznaczny identyfikację surowcową. Większość z nich pochodzi z warstwy deluwialnej, zaś jeden egzemplarz ze stropu gliny zwałowej.

Fazę drugą wyznaczają nieliczne krzemienne materiały schyłkowopaleolityczne, odkryte w humusie i deluwium.

Faza trzecia wiąże się z osadą KCWR. Jest to etap najintensywniejszego zasiedlenia stanowiska, manifestujący się wielką ilością materiałów ceramicznych i krzemiennych, pozyskanych zarówno z humusu i warstwy deluwialnej, jak i z wypełnisk 32 obiektów nieruchomych. Na podstawie wstępnej analizy cech formalnych i stylistycznych ceramiki sugerować można, iż zdecydowana większość materiałów przypada na fazę nutową oraz etap przejściowy do fazy żelazowskiej (ryc. 4: 1, 2; 5; 6), na początku której osadnictwo wyraźnie osłabło. Obiekty nieruchome KCWR zlokalizowane były przede wszystkim w połowie wysokości stoku południowo-zachodniego, gdzie tworzyły dość zwarte skupisko (ryc. 2). Sporadycznie występowały także w górnej partii stoku i na kulminacji ostańca, zaś pojedynczy obiekt odkryto tuż przy południowo-zachodniej granicy badanego obszaru. We wszystkich przypadkach obiekty zachowały się wyłącznie w partiach przydennych, o miąższościach wyjątkowo tylko przekraczających 30 cm (ryc. 3: 1, 2).

Wśród materiałów zabytkowych KCWR należy szczególnie podkreślić obecność silnych nawiązań do kręgu kultur wschodniolinearnych z pogranicza słowacko-węgierskiego (por. S. Šiška 1989), widocznych zarówno w stylistyce zdobienia ceramiki (ryc. 4: 3, 4), jak i w obecności wyrobów z karpackiego obsydianu (ryc. 7: 11, 13). Liczny zbiór zabytków krzemiennych (ryc. 7: 8: 2), wykonanych z surowców turońskich oraz krzemienia czekoladowego, jurajskiego, narzutowego i wołyńskiego, poświadcza pełny cykl produkcyjny i prezentuje wytwórczość typową dla krzemieniarstwa wczesnoneolitycznego. Z KCWR wiążą się ponadto wyroby kamienne w postaci siekierek w typie „kopyta szewskiego” (ryc. 9: 1, 2, 4-6), fragmentów płyt szlifierskich oraz pojedynczego paciorka (?) kamiennego odkrytego w obiekcie 3 (ryc. 9: 3).

Faza czwarta związana jest z kulturą malicką i reprezentowana jest przez stosunkowo nieliczne fragmenty ceramiki odkryte przede wszystkim w obrębie humusu oraz warstwy deluwialnej na kulminacji oraz w górnej części i w połowie wysokości południowo-zachodniego stoku ostańca (sporadycznie zanotowano też ich zaleganie na złożu wtórnym w obrębie wypeł-

nisk młodszych obiektów). Mają one charakter mało dystynktywny i nie pozwalają na bliższe określenie chronologii względnej osadnictwa na tym stanowisku w ramach periodyzacji wewnętrznej tej kultury.

Fazę piątą wyznaczają nieliczne materiały ceramiczne z humusu i deluwium oraz dwa obiekty kultury lubelsko-wołyńskiej zlokalizowane na kulminacji wyniesienia w pobliżu granicy badanego obszaru. Niewykluczone, że wyznaczają one południowy skraj osady. Również w tym przypadku zabytki ceramiczne nie pozwalają na precyzyjne przypisanie obiektów konkretnej fazie rozwojowej tej kultury.

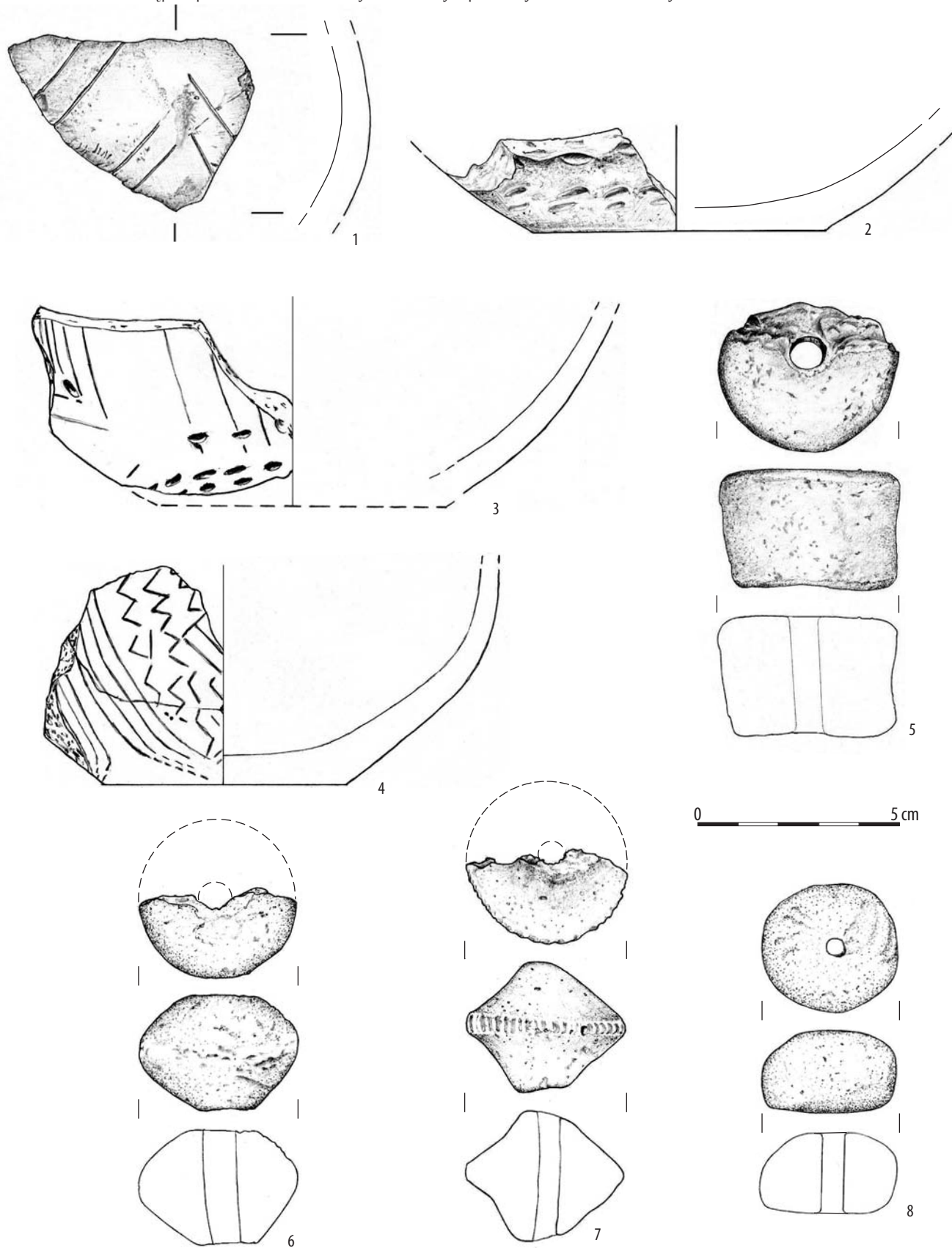
Faza szósta związana jest z kulturą pucharów lejkowych, której bardzo nieliczne materiały ceramiczne pochodzą wyłącznie z humusu i deluwium (ryc. 4: 6-8). Można je interpretować jako ślady penetracji gospodarczej ludności zamieszkującej pobliską, rozległą osadą na stan. Tominy 12.

Fazę siódmą wyznaczają pojedyncze fragmenty ceramiki kultury amfor kulistych. Nie natrafiono na obiekty tej kultury.

Fazę ósmą reprezentują materiały i obiekty osadowe kultury trzcinieckiej, skoncentrowane w środkowej i częściowo górnej partii południowo-zachodniego stoku wyniesienia (ryc. 2). Uwagę zwracają zwłaszcza wydrążone w zwietrzelinie wapiennej, nieckowate w przekroju jamy, np. nr 33, gdzie znajdowały się fragmenty 3 naczyń przygniecione kamieniem, czy też nr 62, wypełniona niemal w całości fragmentami kilkunastu naczyń oraz dużą ilością nadpalonych kamieni (ryc. 3: 4). W części przydennej ostatniego z obiektów odkryto ponadto półprodukt kamiennego toporka oraz szpulowaty przęslik (ryc. 10: 3). Pod względem formalnym oraz technologicznym zdecydowana większość materiałów ceramicznych reprezentuje schyłkowy etap rozwoju kultury trzcinieckiej (ryc. 10: 4).

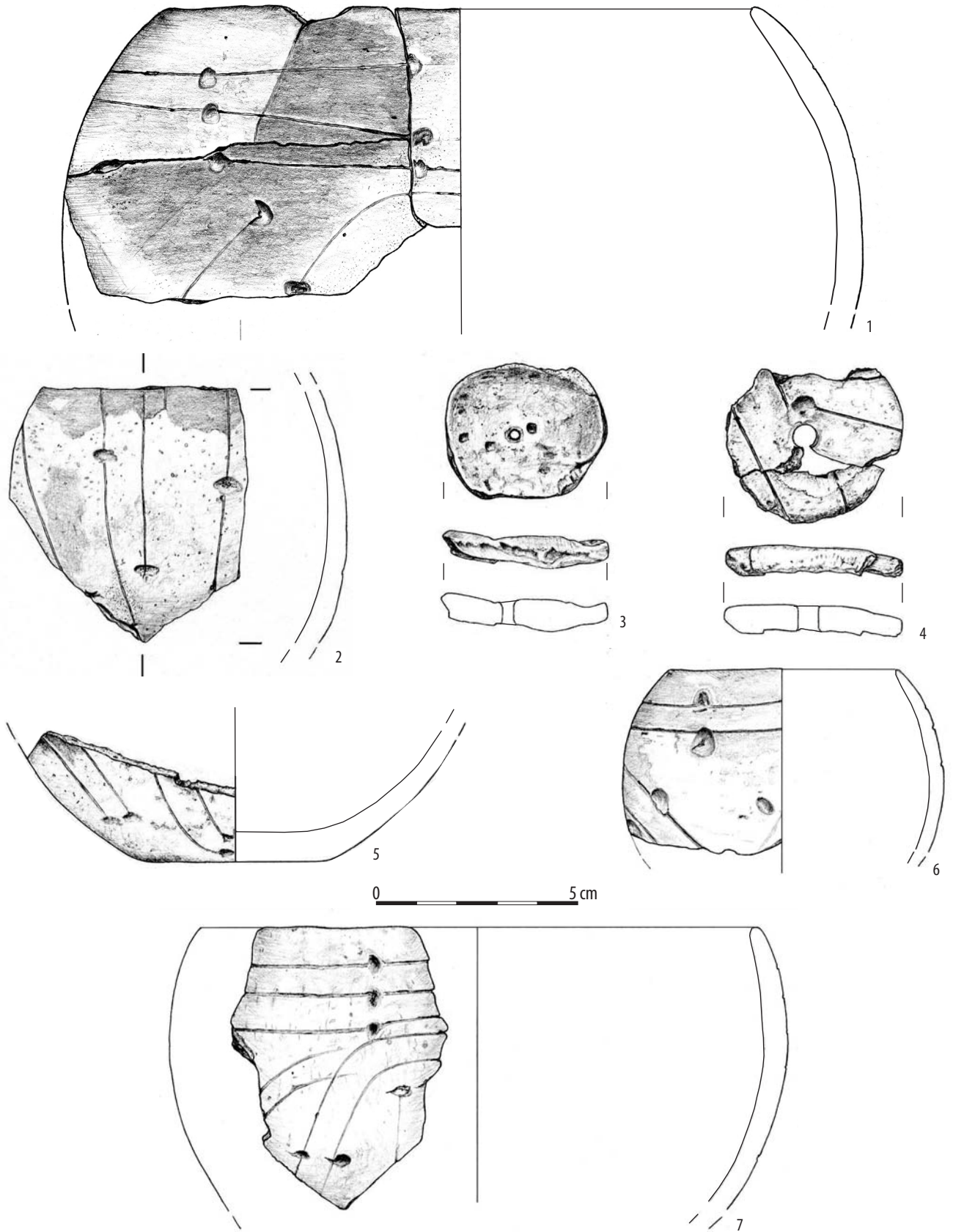
Faza dziewiąta wiąże się z osadnictwem kultury łużyckiej z końca epoki brązu i początku epoki żelaza. Obiekty (12, 23, 72; ryc. 2, 3: 3) zlokalizowane są również w górnej części oraz w połowie wysokości stoku południowo-zachodniego wyniesienia (ryc. 2). Wśród materiałów zabytkowych związanych z kulturą łużycką, poza ceramiką (ryc. 10: 1, 2) na uwagę zasługuje fragment pseudotordowanej bransolety z brązu, odkryty w warstwie deluwialnej (ryc. 10: 5).

Znaczna część niecharakterystycznych fragmentów ceramiki pozyskanej z humusu i warstwy delu-

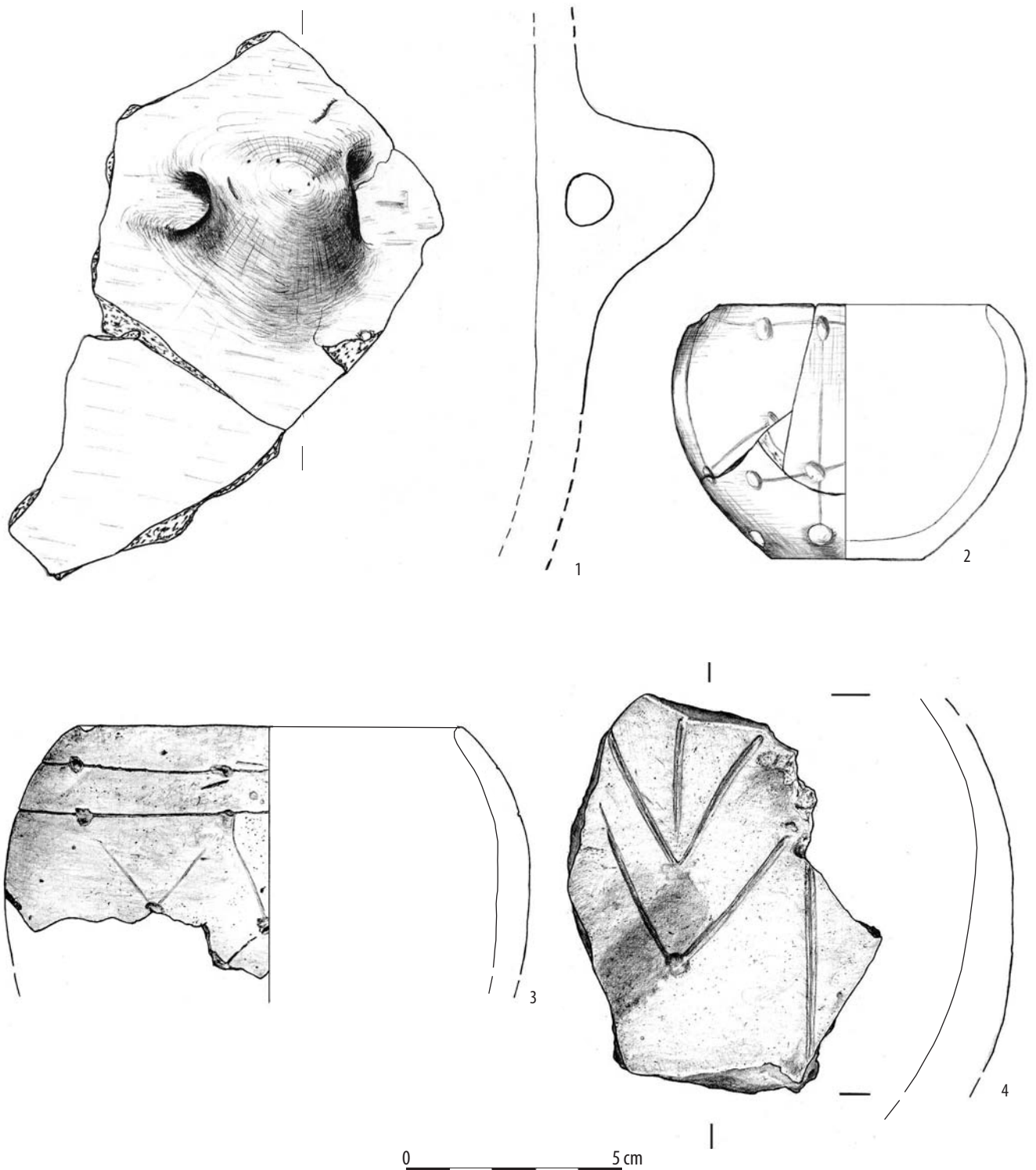
Ryc. 4. Tominy, pow. opatowski, stan. 6. Wybór różnokulturowych materiałów ceramicznych pozyskanych w trakcie eksploracji humusu (1-4, 7) oraz warstwy deluwialnej (5, 6, 8): 1-4 – kultura ceramiki wstęgowej rytej; 5 – kultura trzciniecka lub łużycka; 6-8 – kultura pucharów lejkowatych. Rys. R. Galej, W. Zieliński.

Fig. 4. Tominy, Opatów district, site 6. Selection of the ceramic materials of different cultures obtained from the humus (1-4, 7) and from the deluvial layer (5, 6, 8): 1-4 – Linear Pottery Culture; 5 – Trzciniec or Lusatian Culture; 6-8 – Funnel Beaker Culture. Drawn by R. Galej, W. Zieliński.

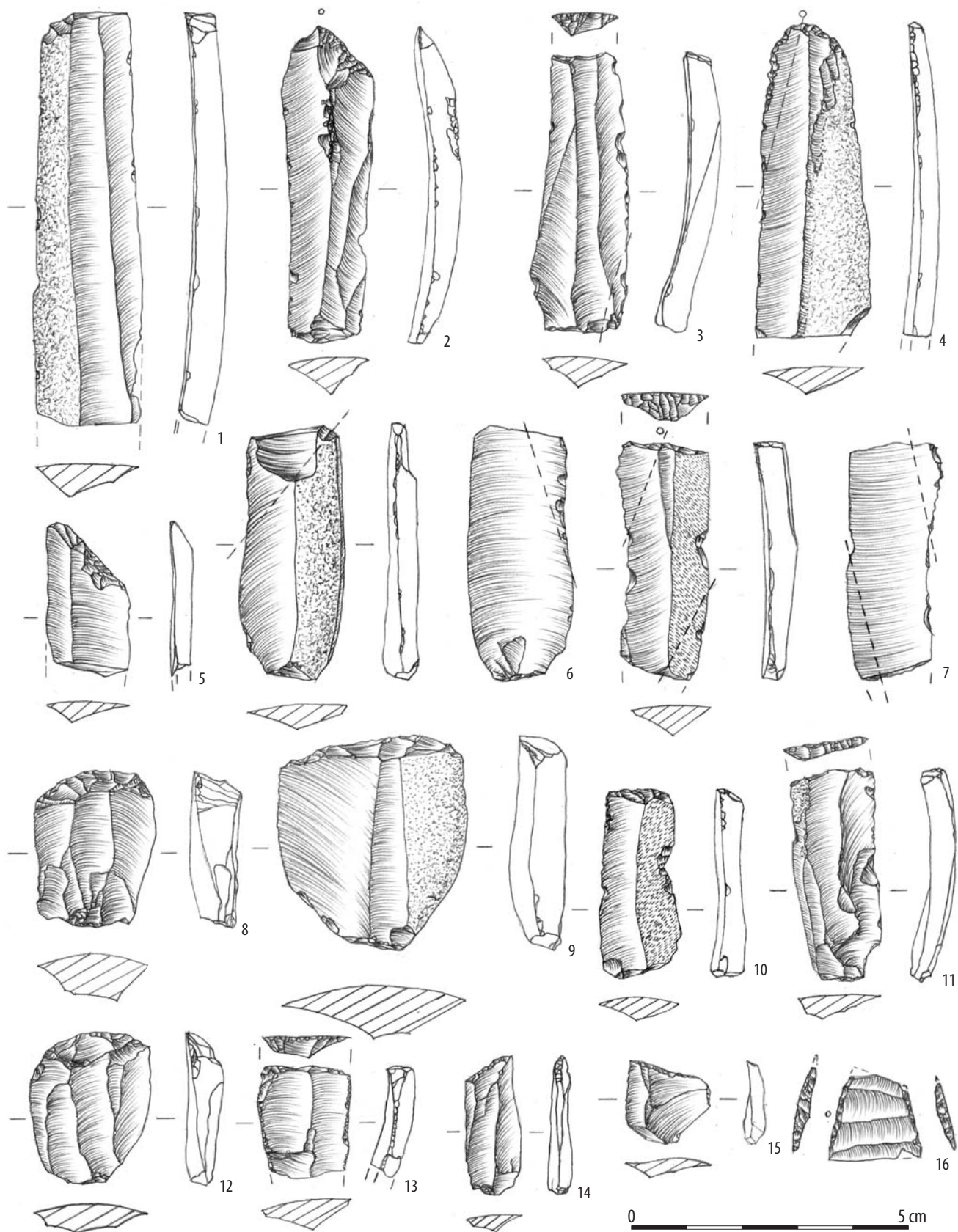
Ryc. 5. Tominy, pow. opatowski, stan. 6. Wybór materiałów ceramicznych kultury ceramiki wstęgowej rytej: 1-5 – obiekt 3; 6 – obiekt 39; 7 – obiekt 63. Rys. R. Galej.

Fig. 5. Tominy, Opatów district, site 6. Selection of the ceramic materials of the Linear Pottery Culture: 1-5 – feature 3; 6 – feature 39; 7 – feature 63. Drawn by R. Galej.

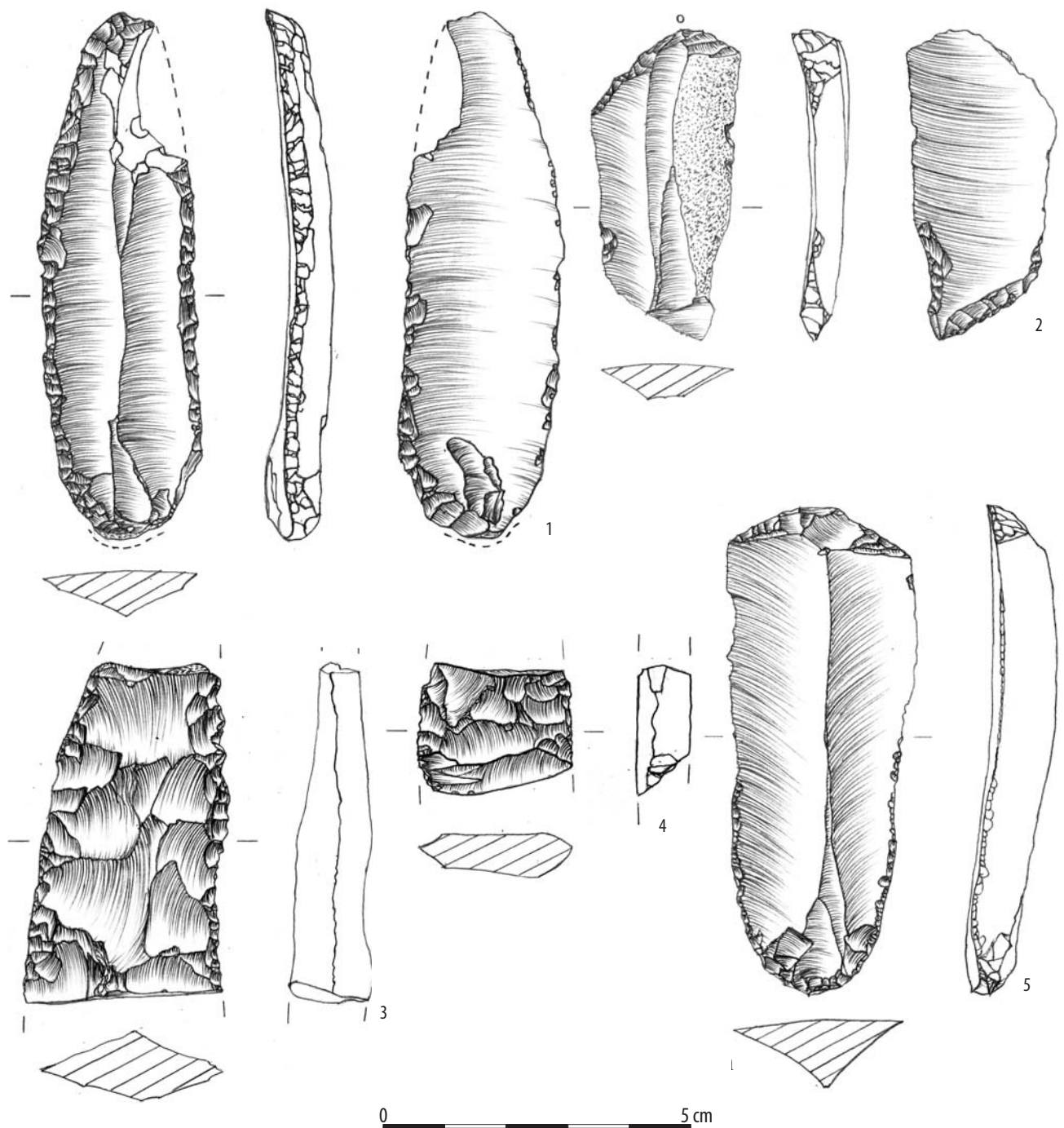
Ryc. 6. Tominy, pow. opatowski, stan. 6. Wybór materiałów ceramicznych kultury ceramiki wstęgowej rytej; 1, 2 – obiekt 54; 3, 4 – obiekt 50. Rys. R. Galej, W. Zieliński.

Fig. 6. Tominy, Opatów district, site 6. Selection of the ceramic materials of the Linear Pottery Culture: 1, 2 – feature 54; 3, 4 – feature 50. Drawn by R. Galej, W. Zieliński.

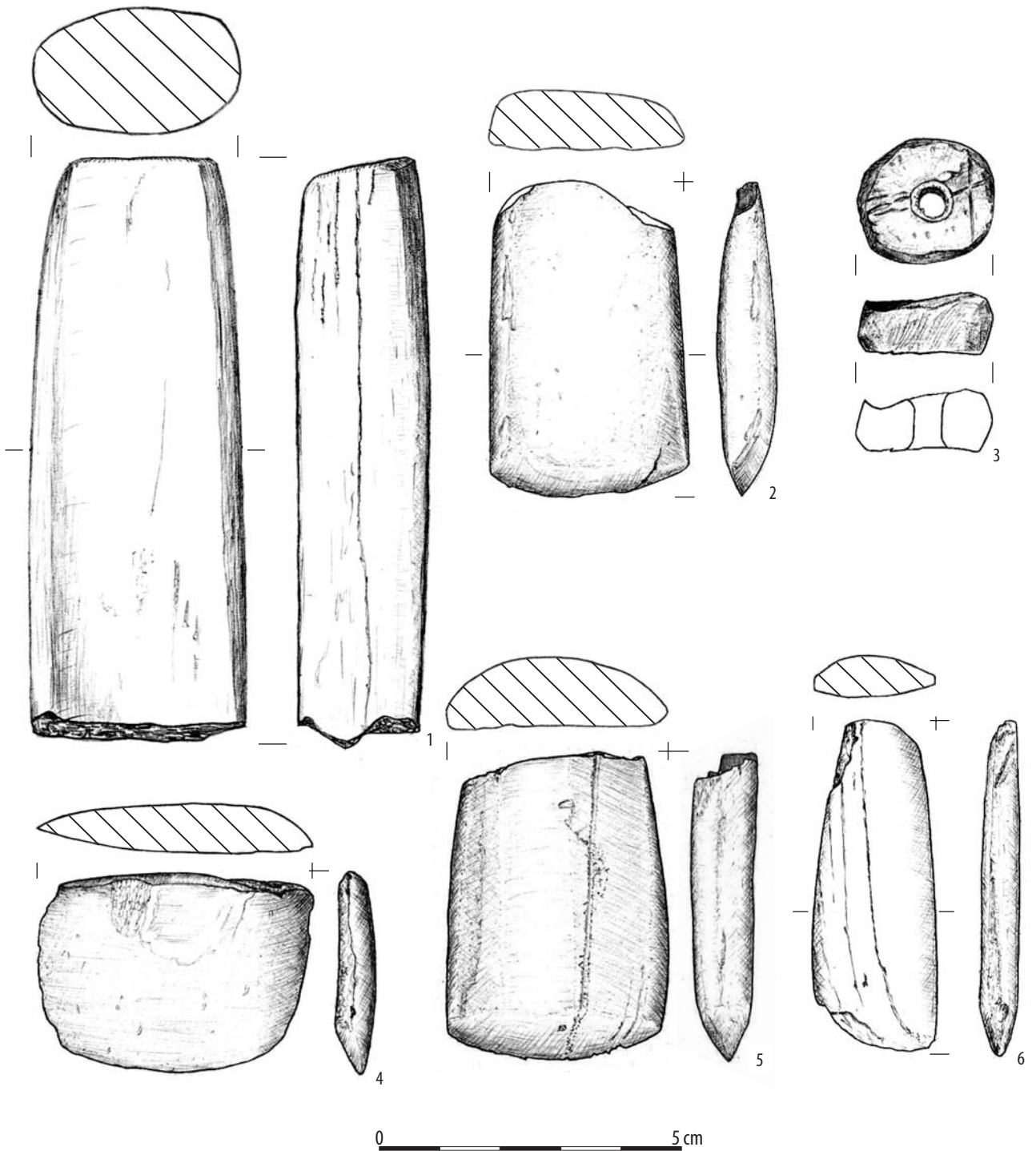
Ryc. 7. Tominy, pow. opatowski, stan. 6. Wybór materiałów krzemianych i obsydianowych ugrupowań naddunajskich: 1-5, 7, 10, 13-15 – humus; 6, 8, 9, 12 – warstwa deluwialna; 11 – obiekt 63; 16 – obiekt 24; krzemień: świeciechowski /1, 3-10, 12/, czekoladowy /2, 15, 16/, narzutowy /14/; obsydian /11, 13/. Rys. M. Szeliga.

Fig. 7. Tominy, Opatów district, site 6. Selection of the flint and obsidian materials of the Danube communities: 1-5, 7, 10, 13-15 – humus; 6, 8, 9, 12 – deluvial layer; 11 – feature 63; 16 – feature 24; Świeciechów flint /1, 3-10, 12/, chocolate flint /2, 15, 16/, erratic flint /14/, obsidian /11, 13/. Drawn by M. Szeliga.

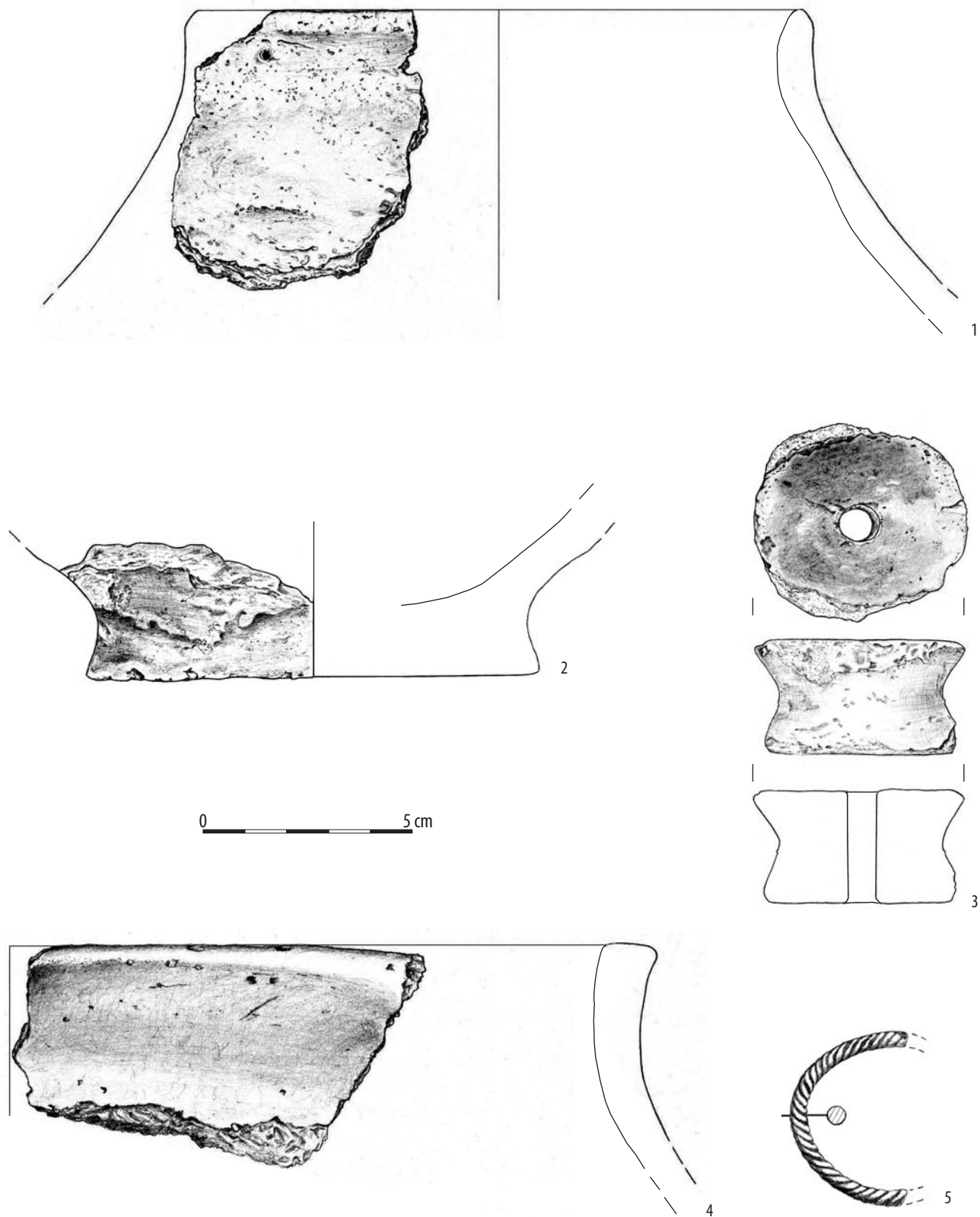
Ryc. 8. Tominy, pow. opatowski, stan. 6. Wybór materiałów krzemienych: 1, 4, 5 – warstwa deluwialna; 2, 3 – humus; krzemień: wołyński /1, 4/, świeciechowski /2/, turoński ciemnoszary /3/, czekoladowy /5/. Rys. M. Szeliga.

Fig. 8. Tominy, Opatów district, site 6. Selection of the flint materials: 1, 4, 5 – deluvial layer; 2, 3 – humus; Volhynian flint /1, 4/, Świeciechów flint /2/, dark grey Turonian flint /3/, chocolate flint /5/. Drawn by M. Szeliga.

Ryc. 9. Tominy, pow. opatowski, stan. 6. Wybór materiałów kamiennych kultury ceramiki wstęgowej rytej: 1, 5 – humus; 2, 6 – warstwa deluwialna; 3 – obiekt 3; 4 – obiekt 50. Rys. R. Galej, W. Zieliński.

Fig. 9. Tominy, Opatów district, site 6. Selection of the stone materials of the Linear Pottery Culture: 1, 5 – humus; 2, 6 – deluvial layer; 3 – feature 3; 4 – feature 50. Drawn by R. Galej, W. Zieliński.

Ryc. 10. Tominy, pow. opatowski, stan. 6. Wybór materiałów kultury trzcinieckiej i łużyckiej: 1, 2 – obiekt 12; 3 – obiekt 62; 4 – obiekt 84; 5 – warstwa deluwialna /1-4 – glina; 5 – brąz/. Rys. R. Galej, W. Zieliński.

Fig. 10. Tominy, Opatów district, site 6. Selection of the materials of the Trzciniec and Lusatian Cultures; 1, 2 – feature 12; 3 – feature 62; 4 – feature 84; 5 – deluvial layer /1-4 – clay; 5 – bronze/. Drawn by R. Galej, W. Zieliński.

wialnej nie poddaje się bliższej klasyfikacji kulturowej. Na podstawie cech technologicznych określić je można jedynie jako „trzcieniecko-łużyckie”. Taki charakter ma również liczny zbiór materiałów krzemienianych dokumentujący pełny cykl produkcyjny oparty na lokalnych surowcach turońskich. Są to rdzenie odłupkowe eksploatowane techniką twardego tłuka, charakterystyczny półsurowiec wiórowo-odłupkowy oraz narzędzia typologiczne, m.in. wkładki tylkowe, czy też nieliczne fragmenty form bifacjalnych (sieker dwuściennych i sierpów; ryc. 8: 3, 4). Reprezentują one tzw. „schyłkowe” krzemieniarstwo, wspólne dla rozwiniętej epoki brązu i wczesnej epoki żelaza (por. J. Libera 2005, s. 119-121, tam dalsza literatura).

Fazę dziesiątą wyznacza pojedynczy jamowy grób ciałopalny kultury przeworskiej z młodszego okresu przedrzymskiego odkryty na południowo-wschodnim skraju stanowiska. Obiekt zachowany był w partii spągowej (14 cm miąższości). W intensywnie czarnym wypełniku znajdowało się jedno zgniecione, wtórnie przepalone naczynie oraz drobne fragmenty dwóch kolejnych, a także kilka skorodowanych przedmiotów żelaznych (m.in. fragmenty noża), ze śladami patyny ogniowej. W wypełniku stwierdzono ponadto obecność bardzo drobnych i nielicznych fragmentów przepalonych kości, węgla drzewnych oraz polepy.

Jedenasta faza użytkowania stanowiska przypada na okres nowożytny lub współczesny. Związana jest z różnymi przejawami działalności gospodarczej, w tym eksploatacją kamienia wapiennego (obiekty 70, 76, 87, 88; ryc. 2) oraz uzyskiwaniem wapna (obiekt 89).

Badania odsłoniły centralną partię stanowiska, które ulokowane zostało na kulminacji oraz południowo-zachodnim stoku ostańca kredowego. Układ odkrytych obiektów wskazuje, iż intensywność osad-

nicza we wszystkich ujawnionych fazach koncentrowała się w górnej i środkowej partii tego stoku. Niewykluczone, że równie intensywnie mogła być eksploatowana kulminacja, która – jak już wspomniano – uległa erozji w największym stopniu. Stan zachowania obiektów nieruchomych nie pozwala na jednoznaczny ocenę intensywności i czasu trwania osadnictwa w poszczególnych etapach zasiedlenia. Zarówno ilość pozyskanych materiałów, ich zmienność stylistyczna, jak i liczba odkrytych obiektów uprawnia jednak do oceny, iż intensywność ta była największa we wczesnym neolicie (KCWR) oraz w rozwiniętej epoce brązu i wczesnej epoce żelaza (horyzont „trzcieniecko-łużycki”, kultura łużycka).

Wartość poznawczą stanowiska ocenić należy bardzo wysoko, mimo dużego stopnia jego degradacji. Przemawiają za tym przede wszystkim odkrycia związane z osadnictwem KCWR. Jest to obecnie najlepiej rozpoznana osada wczesnoneolityczna w tej części Polski, a zarazem jedyna w pozalessowej strefie północnego przedpola Wyżyny Sandomierskiej. Położona w bliskim sąsiedztwie wschodniośląskiego zagłębia krzemienionośnego mogła odgrywać znaczącą rolę w zaopatrywaniu społeczności wczesnorolniczych zamieszkujących lessy sandomierskie w surowce turońskie i czekoladowe. Równie duże znaczenie mają materiały związane z epoką brązu i wczesną epoką żelaza, zwłaszcza że część ceramiki ma przejściowy, trzcieniecko-łużycki, charakter. Ważnym odkryciem jest również grób kultury przeworskiej, wyznaczający prawdopodobnie początek cmentarzyska, którego kontynuacji należałoby szukać poza południową granicą obszaru badań. Współ z osadą na stan. Tominy 17 (A. Zakościelna, T. Wiśniewski 2007) znacznie wzbogaca on zasób źródeł do badań nad kulturą przeworską, która na terenie Wyżyny Sandomierskiej rozpoznana jest w bardzo niewielkim stopniu (por. Z. Woźniak 1994, s. 127).

Literatura

- Bednarczyk Józef, Sujecka Aleksandra
2004 *Archeologiczne badania rozpoznawcze obwodnicy Ożarowa* (maszynopis przechowywany w delegaturze Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków w Sandomierzu).
- Kondracki Jerzy
2002 *Geografia regionalna Polski*. Warszawa.
- Libera Jerzy
2005 *Z badań nad krzemieniarstwem wczesnej epoki żelaza w dorzeczu Sanu – podstawy wydzielenia przemysłu kosińskiego*. W: *Problemy kultury wysockiej*, red. S. Czopek. Rzeszów, s. 119-160.
- Szeliga Marcin
2004 *Wstępna analiza morfologiczna i surowcowa wyrobów krzemienianych odkrytych w trakcie weryfikacyjnych prospekcji powierzchniowych oraz badań sondażowych na trasie planowanej obwodnicy w Ożarowie*. W: *Archeologiczne badania rozpoznawcze obwodnicy Ożarowa – aneks* (maszynopis przechowywany w delegaturze Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków w Sandomierzu).
- Šiška Stanislav
1989 *Kultúra s východnou lineárnou keramikou na Slovensku*. Bratislava.

Woźniak Zenon

1994 *Wczesna faza kultury przeworskiej na Wyżynie Sandomierskiej*. W: *Kultura przeworska*, t. 1, red. J. Gurba, A. Kokowski. Lublin, s. 127-145. *Lubelskie Materiały Archeologiczne* 8.

Zakościelna Anna, Wiśniewski Tadeusz

2007 *Sprawozdanie z badań ratowniczych na wielokulturowym stan. 17 w Tominach, pow. opatowski*. *Archeologia Polski Środkowowschodniej* (w tym tomie).

Rescue excavations at a multicultural site 6 in Tominy, Opatów district, in 2006

/summary/

Site 6 in Tominy is located in the south-eastern part of Przedgórze Iłżeckie at a chalk monadnock, which forms a promontory, situated on the eastern ridge of the valley of a small stream. It is surrounded from the south and north by two denudational valleys (Fig. 1A). The soil surface is composed of brown earth which formed at fluvio-glacial sands and clay mounds of the Mid-Poland glaciation.

The rescue excavations, carried out due to the construction of the Ożarów ring road from 10th April to 12 August 2006, led to unearthing an area of 96,32 ares (Fig. 1B). Relics of 92 dwelling features of various character and chronology were uncovered, which were concentrated mainly in the middle of the south-western slope of the monadnock (Fig. 2, 3), and a single cremation grave of the Przeworsk Culture from the younger

Pre-Roman Period. In total, some 30 thousand artefacts were obtained, which can be dated from the middle Palaeolithic (single flint items) to the modern times.

Traces of the most intensive settlement of the site are connected with the early Neolithic Linear Pottery Culture (Fig. 4: 1-4, 5-7, 9). Particularly noteworthy is the presence of strong analogies to the circle of east linear cultures from the Slovakia-Hungary border, which are visible in the style of ornamentation of the ceramics (Fig. 4: 3-4), and the presence of items made of obsidian (Fig. 7: 11, 13). The relics of intensive settlement are also connected with the fully developed Bronze Age and the early Iron Age, that is, the Trzciniec Culture and the Lusatian Culture (Fig. 4: 5; 8: 3-4; 10). Part of the ceramic material points to a clear transitional Trzciniec-Lusatian character.

Mgr Marcin Szelięga

Dr Anna Zakościelna

Instytut Archeologii UMCS

Pl. M. Curie-Skłodowskiej 4

20-031 Lublin

marcinszeliga@wp.pl

annazakoscielna@wp.pl